

KENT SOSYOLOJİSİ : KURAM VE KAVRAMLAR

Ercan TATLIDİL(*)

GİRİŞ :

Bilimsel çalışmalarda bilim, özelleşmiş öngörüyle oluşan kuramsal esaslara dayanır. Bilimin bizzat kendisi belli bir yaklaşım çerçevesinde gerçeği anlamak için çaba harcar. Bir disiplin içinde şekillenen bilim, geliştirmiş olduğu yöntemle çok çeşitlilikteki gerçek objelerin anlaşılmasında bir dizi kavramları geliştirerek ortaya koyar. Bu nedendir ki bir bilimsel yaklaşımın uyarlanmasında özelleştirilmiş ve anlaşılabilirilmiş gerçekler önemli role sahiptir. Bununla birlikte bir bilim, ister genel ister özel olsun, ne özelleşmiş bir kuramsal objeye ne de özelleşmiş bir gerçek objeye sahip değildir. Bilimsel yöntem çerçevesinde özel bir sosyal olaya yönelik ne bir kuramsal yaklaşım ne de özelleşmiş realiteler kullanılamamaktadır.

Kent realitesi bu çerçevede sosyoloji, ekonomi, coğrafya, politika ve sosyal antropoloji gibi değişik bilim dallarında irdelenebilmektedir. Bilimsel yöntemin uyarlandığı değişik bilim dallarında "kent" anlaşılmaya çalışılmıştır. Kent olgusuna bakışta, realitelere verilen önemde ve geliştirilen kavramlarda öncelikler söz konusu olmuştur. Bununla birlikte ekonomistlerin ve sosyologların belki de son yıllarda coğrafyacıların yaklaşımlarında yakınlaşmalar ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar kentle ilgili problemlerin irdelenmesinde ve çözümlerin aranmasında "interdisipliner" yaklaşımın yararına inanmaktadır.

Bu makalede, son yıllarda ortaya çıkan bu eğilim gözardı edilmeksizin, sosyolojinin kente yaklaşımı tarihsel süreç içinde irdelenmeye çalışılacaktır.

(*) Doç.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Kent Sosyolojisine Yaklaşımlar

Kent sosyolojisinin ortaya çıkışı daha yakın dönemlere aittir. Bununla birlikte genel sosyolojide Marx'dan Durkheim'a ve Weber'e kadar endüstrileşmenin analizinde kentlerin varlığı sürekli olarak irdelenmiştir. Özellikle de kentlerin rolü (Weber, Economy and Society) önemle vurgulanmıştır. Halen bugün bile Durkheim'ın Mark ve Weber gibi "klasikleşmiş üçlü"nün sosyolojisi üzerine etkileri devam etmektedir. Kent sosyolojisini bunun dışında tutmak mümkün değildir. Bilindiği üzere sosyolojinin kurulmasında etkin olan ve günümüzde çağdaş izleyiciler bulan bu klasik üçlünün yaşadığı dönemle 19. yüzyıl devrimlerinin yaşandığı dönem arasında yakınlık vardır. Tarım, endüstri, politik ve entellektüel devrimler bu yazarların çalışmalarında etkin rol oynamıştır. Durkheim'ın işbölümü, Marx'ın sınıf çatışması, Weber'in rasyonel düşüncenin yükselmesi çerçevesinde toplumsal değişmeler açıklanmaya çalışılmıştır. Hemen üçü de kentleşmeyi endüstrileşmenin anahtar bir özelliği olarak görmüşlerdir. "Çağdaş dünya bir kent dünyasıdır"(1) görüşünü sergilemişlerdir. Kentsel kurumların büyümesini ve yaşam biçimini sosyal ve ekonomik değişimin daha fazla yayılması ve derinlik kazanması olarak ele almışlardır. Belki de bu klasik sosyolojik çözümlerinin etkisiyle kentsel çevrenin açıklanmasındaki hedef, kentsel çevrenin ekonomik, sosyal ve politikasını irdelemek ve keşfetmek olmuştur. Kent çevresinin insan davranışı ve ilişkisi üzerindeki etkilerinin açıklanması, kentin bir sosyolojik kuram çerçevesinde ele alınması, Chicago okulunun, özellikle Park, Burgess ve McKenzie'nin "The City" çalışmalarının(2) 1925'de yayınlanmasını beklemiştir. Bu kitap bir disiplin olarak kent sosyolojisinin daha sonraki aşamalarda gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kentsel yaşam biçiminin açıklanmasında geliştirilen kentsel değişme kuramları geleneksel anlamda iki farklı yaklaşıma yönelme eğilimindedir.

a) Kentler kendi yaşam anlayışıyla tamamen ayrı bir bütün içinde görülür.

b) Kentler basit anlamda toplumun genelinden bir yansıma olarak ele alınır.

Kent sosyolojisinin kurulmasında önemli katkıları olan Park, kentlerde yeni bir toplumu görmüştür. Yeni bir toplum olarak

ele aldığı kentleri sosyologlara bir laboratuvar olarak önermiştir. Yeni sosyal fenomenlerin sıralamasını ve özellikle hızlı değişimle birlikte ortaya çıkan problemler arasındaki bağın, sosyal bir form içinde bütünleşmesini istemiştir(3). Park'ın bu önerileri daha sonra Wirth(4) tarafından ele alınıp geliştirilmiştir. Kentlerin oluşturduğu yaşam biçimi içinde bireylerin belli düşünme ve davranış biçimlerini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Burgess ise ekonomik gelişme, sosyal değişim ve alan örgütlenmesi arasındaki ilişkilerin varlığını ortaya çıkartmaya çalışmıştır. Onun tanınmış "kentsel büyümenin odaklanmış bölge kuramı" bu konuda oldukça etkin olmuştur. Bu kuram herhangi bir deneysel genelleştirmeyi sorgulamamakta, fakat alanların bağımlılığının ortaya konulmasını ve bir sosyal yapı içinde kentlerin değişimini konu olarak almaktadır(5).

Kent nosyonu A.B.D. kent sosyolojisinde Mumford, Sjoberg, Firey, Form vb. tarihsel yaklaşım çerçevesinde toplumun bir ürünü olarak ele alınmıştır. Avrupalı ve özellikle Fransız sosyologlar için özel bir ilgi odağı haline gelmiştir(6). Özellikle Sjoberg'e göre kentler sadece, kesinlikle yoğun nüfusun tolandığı büyük yerleşim birimleri olarak adlandırılmaz. Bu yerleşim birimlerinde yaşayanların tarım dışı etkinliklerde bulunan kesimin de yeterli, tam gün çalışan uzmanların yer alması ve toplumsal ilişkiler örüntüsünün görülmesi gerektiğini savunur(7).

McKenzie, Malinovski'ci işlevselliğin organik analogisini kullanır. Kente ekonomik bir sistem olarak bakar. Kentin işlevsel koşullarını kurmaya çalışır.

Herşeye rağmen kent sosyolojisinin gelişmesi, kesin tarihsel dönemler içinde daha ayrıntılı olarak ayrı başlıklar altında incelenebilir. Kent sosyolojisinin önemle üzerinde durduğu konular ve yaklaşımlar kentsel kriz dönemlerini izlemiştir.

a) 18. ve 19. yüzyılın tarım, endüstri ve politik devrimlerinin, sosyolojinin kurucularının toplumsal değişime yaklaşımları,

b) İki dünya savaşı arası dönemi, büyük kentlerde sosyal örgütsüzlük ve bütünleşme mekanizmalarının çalışması; Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD'ye olan yoğun göçler ve Chicago okulunun yaklaşımı,

c) Hemen İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bir dönem; kentlerin yaygınlaşması, içsel bağımlılık kuralları ve 1960-1970'li yılların radikal çatışma kuramları,

d)1970'lerin sonunda ve 1980'lerdeki üçüncü dünya ülkeleri kentlerinin kent krizleri, ekonomik bağımlılık ve merkez-çevre ilişkileri kuramları.

Özellikle bu dönemde gelişmekte olan ülke kentlerinde yapılan alan çalışmaları yeni kavramların kullanılmasına ve kuramların gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çerçevede kent politikalarının çizilmesine yönelik çalışmaların yoğunlaştığı ileri sürülebilir.

Kent ve Ekonomik Yapı

Geçmiş ile günümüz karşılaştırıldığında, bugünün kentleri gerek ulusal gerekse uluslararası ilişkilerde etkin rol oynamaktadır. Kentler arası ilişkiler toplumlar arası ilişkilerden ayrı ele alınabilmektedir. Belki de bunun en önemli nedeni, kentlerin hemen hepsinin ulusal veya uluslararası ekonomik sistemin parçalarını oluşturmalarıdır. Kentler ve çevresini saran kırsal kesim arasındaki ilişki giderek çeşitlenmekte, işleyiş bakımından da benzerlik göstermektedir. Tipik bir örnek vermek gerekirse kentlerle bunların hinterlandı arasındaki ilişkinin en temel esası; kent çevresinin sağladığı "yiyecek, hammadde ve işgücü transferi" ile kentlerin sunduğu hizmetler dizisi içinde yer alan "alışveriş mağazaları, borsalar, bankalar, çalışma, dinlenme ve eğlenme alanları"dır.

Endüstri devrimi kentlerin yapısal dönüşümü içinde ikincil mal üretimini sağlayan merkezler haline gelmesine yol açmıştır. Tarımsal üretim alanlarında teknoloji ve buna bağlı modern tarım girdilerinin (sulama, gübreleme ve seracılık gibi) kullanılması verimliliği arttırırken, kullanılmayan yoğun işgücünü ortaya çıkarmıştır. Kentsel alanlarda ikincil mal üretiminde kullanılan yeni enerji kaynakları ve teknoloji, yarattığı iş arzı ile bu işgücünü kentlere transfer etmiştir. Özellikle ekonomik anlamda yatırım ve pazar olanaklarına sahip olan kentsel merkezler hızla büyümüş ve yalnız ulusal sınırlar içinde değil, aynı zamanda uluslararası ekonomik ilişkilerde merkezler haline dönüşmüştür. Endüstriye dayalı ekonomik gelişme sürecinde nüfus kentsel alanlarda

yoğunlaşmıştır. Sadece 19. yüzyılın tek endüstri ülkesi olan İngiltere'nin başkenti Londra'nın nüfusu milyonun üzerindeyken 20. yüzyılın ikinci yarısında başta Avrupa olmak üzere ülkelerin ve bölgelerin belirli kentleri yoğun göçlerle gerek nüfus gerekse sermaye transferlerini düzenleyen metropoller haline gelmiştir. Kırdan kente yönelik göçler, genelde iş arzı yaratan belirli kentler üzerinde yoğunlaşırken, iş arzı yaratılmasında sınırlı kaynaklara sahip olan köy, kasaba ve kentler sürekli nüfus kaybetmişlerdir. Göç olayını irdeleyen ekonomistler kentleşme olgusuna ekonomik çözümler aramışlardır. 1960'larda Arthur Lewis ile birlikte popüleritesini arttıran "işgücü transferi ve endüstriyel gelişme ya da kalkınma modelleri", eleştirilerle ve yeni kavram ya da modellerle güncelliğini devam ettirmiştir. Bu yaklaşımlar genellikle kentlerin, kullanılan işgücünün verimliliği ve üretimde teknolojinin kullanılması nedeniyle sürekli ekonomik büyüme ve genişleme içinde olduğunu vurgularken; sermaye birikimi, transferleri ve pazar yönlendirmeleri nedeniyle kentlerin güç merkezi haline geldiğini göstermektedir. Örneğin, çalışan işgücünün sektörler arası dağılımına bakıldığında, gelişmiş endüstri toplumları işgücünün çok küçük bir dilimini tarım sektöründe kullanırken, hizmetler sektörü başta olmak üzere endüstri sektörüne transfer etmişlerdir. Toplam işgücünün sadece İngiltere'de % 2.4 ü, Belçika'da % 2.8 i, Almanya'da % 5.2 si tarım sektöründe kullanılırken, aynı sıra ile hizmetler sektöründe % 67.4, % 68.5, % 54.2; endüstri sektöründe ise % 30.2, %28.7 ve % 40.5 i kullanılmaktadır. Avrupa Topluluğu'nda kullanılan toplam işgücünün ise yalnızca % 8.0 ı tarım sektöründe istihdam edilmektedir(8). İşgücünün bu dağılım tablosu ve yatırım finansmanları endüstriyel gelişimini tamamlamış ülkelere "kent toplumları" adının verilmesine neden olmaktadır.

Kentler pazar stratejilerini düzenleyen merkezler olarak yalnızca hinterlandı olan köy ve kasabaların üretim tarzını ve işletmelerin özelliklerini değiştirmekle kalmamakta, fakat aynı zamanda diğer kentlerin ekonomileri üzerinde de etkili olabilmektedirler. Ekonomistler bu nedenle olsa gerek, kentler arası ilişki sisteminin kurulmasında çok uluslu şirketlerin etkilerini irdelemektedirler. Örneğin, 1971'de Levinson'ın hesaplarına göre(9) 1000 ila 2000 firma dünya üretiminin % 75 ini kontrol etmektedir. 1976'da Stuart Holland'ın çalışması ise İngiltere'de üretimin % 50'den fazlasının 100 büyük firma

tarafından gerçekleştirildiği doğrultusundadır. Fakat bu firmaların hiçbirisi ulusal esasa göre çalışmamaktadır. Bu firmaların hepsinin dünyanın değişik bölgelerinde üretim alanları, ekonomik güç merkezi haline gelmiş şubeleri bulunmaktadır. Kentlerin uluslararası pazar koşullarında çok uluslu şirketlerin merkezleri haline gelmesi, kentler arasında sıkı bir işbirliğinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım içerisinde bağımlılık kuramını kullanan yazarlar, kentler arasında hiyerarşik bir sistemin varlığına dikkati çekmektedirler.

Günümüz kentleri geçmişle, hatta endüstri dönemi sonrası kentlerle karşılaştırıldığında çok farklı bir yapıya ve etkinliğe sahiptir. Bilindiği gibi, artık, merkezi bir üretim yoktur. Üretim değişik merkezlerde farklı nitelikler içererek yerine getirilebilmektedir. Fakat bir finansman, iletişim ve yönetim merkezinin varlığı ortaya çıkmıştır. Mal üretiminden ziyade hizmet üretimi ön plana çıkmıştır. Ekonomik merkezler fabrika ve depolardan çok; tüketim mağazaları, bürolar ve kentlinin oturduğu konutlara sahiptir. Bir başka deyimle, ekonomik merkezler haline gelen kentler hükümetin, finansmanın, ticaretin, medyanın ve ulaştırmanın ulusal ve uluslararası merkezidir. Kentler büyük bir önemlilik içinde büyürken, diğer kentleri ve kasabaları birleştiren bir ölçü ile genişlemektedirler. Bugünün endüstri toplumlarının bazı kentlerinde olduğu gibi ülkemizde de İstanbul gibi kentler genişleyerek kasabaları içine almaktadır. Aynı zamanda tüm dünyada giderek artan bir şekilde nüfus kırsal kesimden kentsel alanlara kaymaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde Martin Slattery gibi yazarlar, dünyanın küresel bir anlayışla tek bir bütünde buluştuğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda kentler giderek içsel bir bağlılık ve bağımlılıkla genişlemektedir. Modern ulaşım ve haberleşme sistemleri doğrultusunda da bir kent zinciri oluşturularak dünya küçülmektedir.

Kent ve Kültür

Kültür yaşam biçimini ve yaşamı tanımlayan sistemdir. İnsanın öğrenme ve öğrendiklerini simgesel biçimlerde örgütleme, bu öğrendiklerini toplumun diğer üyelerine bilgi olarak iletme ve öğrendiklerini ya da kazandığı bilgileri temel olarak davranışlarını sergileyebilme gücü tüm kültürel olgunun kaynağını oluşturur.

Bununla birlikte kültür kavramını bir bütün olarak ele almak güçtür. Bütün araştırma alanlarındaki birikmiş bilginin yanısıra kültür, toplumun tarihi boyunca çok sık değişikliğe uğrasa da kuşaktan kaşağa geçen değerleri, inançları ve normları kapsamaktadır.

İnsanın bilgi hazinesi geliştikçe ve içinde yaşadığı toplum daha karmaşıklaştıkça, kültürel birikimin aktarılmasındaki aile gibi yerleşik toplumsal kurumların yetmediği ortaya çıkmıştır. Önceleri endüstri devriminin, bugünün de yeni kent anlayışının yarattığı büyük yeniliklerle, daha önceleri oldukça dar sınırlar içinde kalmış olan insanın bilgi ve teknik beceri kalıpları parçalanmıştır. Aynı zamanda da toplumsal yapıyı hakim biçimde değiştirmiştir.

Kentle ilgili çalışmalar, kültürel içerikte iki esas üzerinde ısrarla durmaktadır. Bunlardan birincisi sosyal grupların deneyimleri ve tarihten alınan ve halen var olan uygulama ve düşünceler üzerindeki çalışmalardır. İkincisi ise bu uygulama ve düşüncelerin kentlerin büyüme modelleri özelliklerinin ve biçimlerinin hesaplanmasında kullanılmasıdır. Bu tür bir çalışmada "kent kültürü" kavramı dışlanan bir sorgulama olmamakta ya da çok geniş bir kapsamlılıkla önemsenmez görünmemektedir. Çalışmalarda kent kültürü kavramı kır-kent sürekliliğinin evrenselliği içinde kent olgusuna yönelik temel açıklamaları amaçlamıştır. Bazen de bunun yerine kültürel içerik içinde kentlerin irdelenmesinde bireysel ve grupların ortak deneyimlerinden ortaya çıkan düşünce ve uygulamalara dönük çalışmalara yönelmiştir. Bu düşünce ve uygulamalarda kentleşme biçiminin ve kent yaşamının ortak olarak kabul edilen gerçekleri araştırılmaktadır. Kuşkusuz bu düşünce ve uygulamalar kentin ve kent toplumunun sosyal, ekonomik ve politik koşullarından gelen birey ve grupların deneyimleriyle şekillenmektedir. Kısaca, kültür kent yaşamını biçimlendirmektedir.

Batı kültürü içinde ele alınan karşılaştırmalı kent açıklamaları birey ve grupların ekonomik kazanç ve kayıpları, prestij ve güç sağlama yolları kentleşme ve kent yaşamı içinde model ve kriter olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda Sahlins gibi pekçok kimse kültürü, geleneklerle geniş anlamda eşdeğer tutmuştur. Nüfusların karşılaştırılmasında onların kariyerleri belki de yaşam deneyimleri salt olarak ele alınmıştır(10). Diğer yazarlar için ise kültür, nüfusun tarih ve yaşam etkinlikleriyle

düşüncelerinden yaratılmıştır. Kültür değişebilir. Maddi ve sembolik değerleri ya da bireylerin davranışları için sınırlanmış koşulları ifade etmektedir. Her bir insanın ne düşünmesi ve ne yapması gerektiğini belirleyen bir bütünlüğü de ifade edemez. Ne de kültürde problemlerin olmadığı düşüncelerin devamlılığı söz konusudur(11). Kültür kuramlarının çoğu her kuşakta ihtiyaçlara yönelik kültürün yaratıldığı konusunun altını çizerek verir.

Kültür toplumun bütünlüğünü sağlar, fakat insanın eylemlerinden bağımsız olarak varlığını sürdürmez.

Kültürel içerik kapsamında kent çalışmaları bir kültür kavramının kullanılmasını zorunlu kılar. Kültürün devamı ve değişimi nedenlerinin açıklanması için zorunludur. Aynı zamanda kültürün incelenmesinin bir nedeni de ulusal, etnik, sosyal sınıf ve sosyal grup deneyimlerinin ortak özelliklerini ortaya koymaktır. Kültür ağırlıklı çalışmalar, sosyal yapılanmalarla ilgili problemlerin çözümüne yardımcı olur. Erken dönem sosyologları kentleşme ve kentleşmenin neden ve sonuçlarında bu özel içeriklere ayrıcalıklı bir yer vermişlerdir. İnsan varlığı düşüncesiyle konuyu irdelemişlerdir. Günümüzün pekçok ekonomisti ve kent sosyoloğu çalışmalarında kent yaşamını bu çeşit davranışsal varsayımlar üzerine yerleştirmiştir. Bunlar için bireyler davranışlarını sergilemede özgürdür veya davranışlarını sergilemede kurallar arasında seçim yapma özgürlüğünden yararlanırlar. Bu yaklaşım içinde insan varlığı ve yapısal sınırlılığın dikkate alınması kabullenilirken, aşırı yaklaşımlardan kurtulabilmek için bir yol bulabilmenin güçlüğü de hissedilmektedir. İnsanın eylemleri hem teşvik edilebileceği hem de yönlendirilebileceği gibi aynı zamanda sosyal yapı ve sosyal yapının iç dinamikleriyle de düzenlenebileceği ileri sürülebilir.

1960'lı yılların sonuna kadar pekçok yazar tarafından benimsenen kültürel içerikli kent çalışmalarında kentlerin gelişimi "Avrupa merkez" gelişim modelidir. Modernleşme kuramı dünya gelişme düzeylerinin farklılığına göre bölgelere ayrılmıştır. Batı veya bazı doğu ülkeleri fevkalade gelişmiş veya modern olarak tanımlanırken, dünyanın diğer bölgelerindeki nüfusun daha az gelişmişliği üzerinde durmuşlardır. Bunlar batı tipi deneyimi izleyerek kaçınılmaz olarak gelişeceklerdir. Bu ülkelerdeki gelişme yolu kentler için de geçerlidir. Kentler, geleneksellikten hareketle modernleşmeye geçeceklerdir. Modernleşme süreci boyunca da

bireysellik karakterlerini kaybedeceklerdir. Avrupa merkezi dünya görüşünden ayrı olarak bu çizgideki bir düşünce insan varlığının inkarını ortaya koyar. Özel bir bölgede kentin büyümesinde ve biçimlenmesinde kültürel içerik dikkate alındığı zaman, bölgelerin tarihsel deneyimlerinin yarattığı özel biçimlerin anlaşılması mümkün olabilir. Ayrıca dünyanın ekonomik politikasıyla giderek artan bir bütünleşmede, bölgelerin karakterinin değişmesindeki bağların da anlaşılması mümkün olacaktır. Örneğin, bir Afrika kentinin ya da Uzak Doğu Asya kentinin bir Avrupa ya da Amerika kenti gibi gelişmesine ihtiyaç olduğu ileri sürülemez. Kentlerin kendi tarih ve yaşam deneyimlerinden oluşan birikimlerin anlaşılması ve değerlendirilmesi, kültürel içerik analiziyle daha kolay anlaşılabilir.

Kültürel içerik yaklaşımı kentleşme ve kentleşmeyle ilgili yapı problemlerinin çözümünü kolaylaştırabilmektedir. Yaşam biçimi ve yaşama anlam veren düşünce sistemleri ekonomik esasların yansımada, üretim işlevlerinin devamında kültürel içerik günümüzün bazı yazarlarınca (Brenner, Williams, Wood) kullanılmaktadır. Bu çalışmalarda kültürel içerik kavramları temel ve fevkalade gelişmiş yapılarda üretkenlik aktivitesinin kavramlaştırılmasında önemle ele alınmaktadır. Williams'ın yazdıklarında görüleceği gibi üretim aktiviteleri kavramlarında kültürel içerik kavramları çarpıcı biçimde yer almaktadır. "... Herhangi bir toplumda herhangi bir zaman diliminde uygulamaların, uygulamalara anlam veren düşüncelerin ve değerlerin merkezi bir sistemi vardır. Bu sistemin hakim ve etkin olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistem örgütlüdür ve canlıdır. Kabullenilmiş standartlar ve değerler dizgesi doğruluğu kanıtlanmış uygulamalar içinde kullanılırlar" (12).

Süper organik kültürün ya da ekonomik örgütlenmenin doğal esasından ziyade, günlük yaşamın pratik doğası sosyal açıklamalar için alternatif bir bakış haline gelmiştir. Bu yaklaşım sadece temel ve fevkalade gelişmiş yapı problemlerinin yeniden çözümünü ortaya koymakla kalmaz, fakat kültürel içerikten neyi anladığımız konusundaki dikkatleri de doğrudan üzerine çeker.

Kent ve kültür çalışmaları ve özellikle kültürel içerikli çözümler, kültürel çeşitliliğin varlığının vurgulandığı bir

dünyanın açılmasında önemli bir metodolojik yaklaşım da getirmiştir. Bu metodolojik yaklaşım araştırmacılara çalışmalarında tutum ve davranışların ortaya çıkartılabilmesi için de yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım seçilen ve başvuru kavramlar içinde kişisel bilinçlenmenin kritik gelişimini teşvik etmektedir. Aynı zamanda yaşayan bireylerin kişisel bilinçlenmeleri belirli bir zaman ve mekan kapsamında izlenerek değerlendirilebilecektir.

Kent ve Sosyal Yapı

İnsan-doğa ve insan-insan ilişkilerinin toplumu oluşturan temel ilişkiler olduğu ve bu ilişkilerin gelişigüzel değil, fakat belirli bir amaca yönelik örgütsel bir yapıya ve dinamik bir öze sahip olduğu kuşkusuzdur. Bu nedendir ki, toplumu oluşturan dinamik ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler örgütlenmiş grup ve kurumların tümü bir yapıda biçimlenebilir(13).

Sosyologlar kent çalışmalarına diğer disiplinlerde çalışanlardan daha farklı yaklaşmaktadırlar. Kentlerin sosyal görünümünü, sınıfsal farklılıklarını, zenginlik ve fakirliğini ve çok değişik imajlarını ortaya koymaya özen gösterirler. Örgütlü bir yaşam tarzı olarak ele alınan kentlerde sosyal kurumlar ve işleyiş biçimleri, insanların kurumlarla ve birbirleriyle olan ilişki ve etkileşimleri araştırmalarının kapsamı içinde yer alır. Bazı yazarlar kenti uygarlığın doruğu ve insanlara fırsatlar yaratan alanlar olarak ele alırken, bazı yazarlar da endüstrileşmenin bir sonucu olarak insanlar arası ilişkilerin zayıflığı, sosyal kurumların yetersizliği ve suç bölgelerinin yaşam bulduğu alan olarak görürler.

Birbirine benzemeyen her iki yaklaşımda ortak olan nokta, kentlerin gelişimi sürecinde ortaya çıkan toplumun ne geçmiş yaşamla ne de kırsal yaşamla özdeşleşmemesidir. Kentler kendi tarihsel gelişim süreçleri içerisinde sahip oldukları kaynakları değerlendirme deneyimleriyle birbirine benzemeyen bir yapısal dönüşüm içindedirler. Hatta kentlerin görmek istemediğimiz karanlık yüzleri, içinde yaşadığımız kentten çok farklı bir yaşam tarzına sahip olabilmektedir. Birbirine benzemeyen, aynı düşünüyü ve yaşam felsefesine sahip olmayan insanları bir arada barındıran kentlerin yapısı sosyologların sürekli olarak ilgisini çekmiştir. Heterojen bir özellik gösteren kentlerin fiziksel ve mekansal

bölüşümde sosyal sınıflara, mesleklere, prestij ve gelire göre katı bir homojenlik göstermesi sosyal araştırmalarda ilgi odağı haline gelmiştir. Gelişmiş endüstri toplumlarında yerel yönetimin işleyişi sosyal sınıflara, ırklara, deri renklerine göre ayrımlanmış mahalleler, caddeler, hatta konutlarda homojenleşmelerin yarattığı küçük dünyalar incelemelerde popülerlik gösterirken, gelişmekte olan toplumlarda kente yeni gelenlerin kentlileşmesi, kentle bütünleşmesi ve konutlaşması sosyal yapı açısından ilgiyi çekmiştir(14). Heterojen bir toplumsal görünüm içerisindeki bu homojenleşme mozaiği incelenirken kentin sosyal yapısı yazarlar tarafından değişik yaklaşımlar içinde ele alınmıştır.

Durkheim ve onu izleyenlerin görüşüne göre toplum, basit olarak bireyler toplamı değildir. Fakat bütününü orada oturanların hem davranışlarını hem de kendi kaderlerini belirleyen güçlü bir yaşam biçimidir. Durkheim'ın işlevselci modeli toplumu ekonomi, aile, yönetim vb. gibi içsel bağıntısı olan bir sistem olarak ele alır. Merkezi bir değer sistemi, genel bir uzmanlaşma, değerler ve normlar dizgesine sahip toplum; kendi üyelerini toplumsallaştırır. Durkheim'ın yaklaşımında küçük endüstri öncesinin mekanik dayanışması ile modern kitle endüstri toplumlarının dayanışması ayrılmıştır. Mekanik toplumlarda ilişkiler yüzyüzedir, fevkalade kişiseldir ve işbölümü sınırlıdır. Aile ve kilise sosyal kontrolün ana ajanları olarak rol oynar. Fakat çok geniş düzeyde endüstrileşmiş toplumların yaşamında ağık bir kesinlik yoktur, işbölümü yaygındır. İlişkiler kişisellikten fevkalade uzaktır. Etnik gruplarda, alt kültürlerde ve yaşam biçimlerinde büyük bir çeşitlilik vardır. Bireysel haklar, davranış modelleri ve normların çeşitliliği için genel uzlaşmada daha büyük bir istek vardır. Durkheim, dayanışmanın organik formunun artacağını ümidederken, tarımdan endüstriyel topluma geçişte geleneksel kontrolün yıkılacağından ve bireyin köksüz, izole olacağından ve sosyal düzensizlik, normsuzluk, anomi için büyük bir potansiyel yaratılacağından çekinmektedir. Bu nedenledir ki Durkheim'ın kent görüşü belirgin değildir. Durkheim kentleşmenin ekonomik gelişmeyi, bireyin yaratıcılığını ve yeni bir moral düzenin oluşmasını teşvik edeceğini umut eder. Aynı zamanda kentleşmenin toplumsal bir yıkılışa ve anominin büyümesine yol ağacağından da çekinir(15).

Karl Marx'ın tarihsel materyalizm kuramında kentlerin sosyal yapısı irdelenirken endüstriyel kentin doğuşunu gelişmenin bir işareti, ekonomik zenginlik ve kırsal yaşamdan uzaklaşma ile birlikte sınıf bilincine yönelik önemli bir adım olarak görülür. Marx ve özellikle Engels kentsel gelişmelere horgörüyle bakarken, aynı zamanda işçi sınıfının kentsel alanlarda yaşadığı koşullarla, dengesizliklerle ve sınıflar arası ilişkilerle ilgilenmişlerdir. Marxist modelde yeni endüstriyel kentin kapitalist üretim modelinin temel özelliklerini yansıttığını ileri sürmüşlerdir. Kentler yeni işbölümü, yeni teknoloji ve üretim yapısı için merkez rolü oynar: Burjuvazi ve proleter iki yeni sınıf içinde toplumsal bölünmeyi gösterir. Bu yaklaşımda kentler kapitalizmin nedeni değil, sonucudur.

Weber modern kentten ziyade orta çağ kentleri ile ilgilenmiştir. Modern toplumun pekçok anahtar özelliklerinin beşiği olarak orta çağ kentlerini görmüştür. Bu kentler feodalizmden kapitalizme geçişte yardımcı olmuşlardır. Yeni rasyonellik ruhunu yetiştirmiştir. Aynı zamanda bu kentler Weber'e göre geleneksellikten ziyade düzen ve etkinliğin sonuçları olmuştur. Yeni idealleri, kültür ve yönetsel yapılanmaları teşvik etmiştir. Batı kapitalizminin doğmasında da yardımcı olan Weber'e göre kapitalizmin ruhu diye adlandırılan çekirdeği meydana getiren aklıliğin kaynaklarını analiz etmeden kapitalizm tipinin oluşumu açıklanamaz. İnsanlar bir ruhla, bir dünya görüşüyle, akli, pratik, ekonomik hal ve hareketleri kolaylaştıran değerler tarafından harekete geçirilmelidir (16). Kapitalizm bireysel yardımları cesaretlendirmiş ve en azından kısa süre de olsa kentlere bağımsızlık, otonomi kazandırarak, medeniyetin anahtar merkezleri haline getirmiştir. Bununla birlikte büyük monarşilerin doğuşu, ulusal devletin ve kapitalizmin gelişimiyle kentler bağımsızlığını kaybetmişlerdir.

Sosyolojinin kurucuları bir kent sosyolojisine inanmamışlardır. Erken dönem sosyologları da aynı yaklaşımda bulunmuşlardır. Endüstrileşmenin bir sonucu olarak topluluğun ve topluluk yaşamının değişmesi görüşüyle daha derinden ilgilenmişlerdir. Kentsel değişimin belli örnekleri üzerine yönelme eğilimindedirler.

Genelde topluluk çalışmalarının kurucusu olarak düşünülen Ferdinand Tönnies kır-kent ilişkilerine aynı bir önem vermiştir. En

önemli çalışması olan "Topluluk ve Toplum" geleneksel toplum ilişkisini "Gemeinschaft-Camaat" ile endüstri-toplum ilişkisini "Gesellschaft-Cemiyet" olarak iki ayrı yaklaşım ile ele almıştır. Gemeinschaft ile Tonnie's topluluk duygusunu işler. Yüzyüze ilişkilerin sıcaklığı, yerleşim alanına yakınlık (toplumsal ve coğrafik), aile ve arkadaşlık arasında geliştirilen özel bir yerden gelmiş olmanın verdiği bağlılık, zamanına göre geleneksel onurlardan yararlanma ve aile ile kilisenin kontrolü altında yaşamadır. Gesellschaft ilişkilerini ise çok daha yüzeysel, kişisellikten uzak, çıkara dayalı olarak çizmiştir. İlişkilerin kendi içinde sonuçlanmadığı, yüksek hareket kabiliyetine sahip ve yarışmacı endüstri toplumundan elde edilmiştir. Kent toplumlarında rol ilişkisi fevkalade özelleşme eğilimindeyken köylerde daha fazla yaygınlaşma söz konusudur. Geleneksel kırsal yaşamda sosyal statü doğumla kararlaştırılırken, günümüzde, bireysel çabalarla elde edilmektedir. Günümüz kent toplumunun dinamizmi ve değerlerini çalışma yaşamının ahlak sistemi sağlamıştır.

Yaşamının hiçbir döneminde köy ve kent gibi özelleştirilmiş yerleşim birimlerinden bahsetmeyen Tonnie's'in görüşleri, daha sonra yazarlar tarafından kır kent ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

George Simmel, Tonnie's'in fikirlerini özellikle kent çevresine uyarlamıştır. "The Metropolis and Mental Life" adlı makalesinde, kent yaşamı herkesin birleştiği bir kişilik tipi yaratır, görüşünü tartışmıştır. Bu tip bir yaşam anlayışı kent yaşamının koşuşturmasını, karmaşıklığını ve çıkarıcılığını hızlandırır ve yönlendirir. Pazar ekonomisinde kent para, kişisel kazanç, rasyonel çıkar hesaplaşması ilişkilerinin temel formlarını ortaya koyar. Duygu ve hobileri biçimlendirmeye bu hızlı yaşam içinde zaman yoktur(17). Simmel tartışmalarında kentsel yaşamda koşuşturan bireyler heyecanlarını kaybederek kapalı ve çekingen hale gelmektedir. İnsanlar arası ilişkilerde "birey" esasından ziyade bireyi obje olarak algılama ön plana çıkmaktadır.

Simmel'in öğrencisi olan Robert E. Park, kent yaşamının akışından ve çöküntüsünden fevkalade etkilenmiştir. Kentin karanlık yüzünün gerçek kent yaşamı içinde nasıl ve niçin ortaya çıktığı sorusunu açıklamaya çalışmıştır. Tartışmalarında kent yaşamının kendine özgü kuralları olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Ernest Burgess ile birlikte Park, Darwin'in yaşam için mücadele ve Durkheim'in bir moral uzlaşma düşününden birleştirdiği bir kuram olarak beşeri çevre kuramını (human ecology) geliştirmiştir. Darwin'den aldığı fikri kente uyarlayarak kentsel gelişmede kendine ait bir yaşama sahip, sosyal bir organizma yaklaşımıyla; "sürekli olarak kendini çevresine uydurma" düşüncesini işlemiştir. Durkheim'den alınan bireyin ihtiyacı için özgürlük, ile toplumun ihtiyacı için sosyal kontrol arasında var olan ilişkiyi çekerek kentlerin fizik ve moral güçlerin karmaşık, karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak değiştiğini işlemiştir. Park'ın tartışmasında kent içi sınırların korunmasında "yaşam için bir mücadele" vardır. Kentsel olanların paylaşımında, mekanların kullanımında bu mücadele rahatlıkla gözlenebilir. Bir başka deyimle her bölge, her yerleşim birimi kurulduğunda kendi doğal tarihini ve kendi yaşam biçimini geliştirir.

Ernest Burgess'in yoğunlaşmış kentsel sınırlar kuramının (Concentrating Urban Zones Theory) esası, Park'ın yaklaşımının işlenmiş biçimi olarak ileri sürülebilir. Kentsel alanların, toplumun değişik özelliklerine sahip bireyler topluluğunun yoğunlaşarak işgali, kademeli akımı ve denge düşüncesinden oluşmuştur. Burgess'in çalışmasında havuza düşen bir damlanın oluşturduğu halkalar gibi özel sosyal sınıfların yerleştiği halkaları oluşturma eğilimi vardır. Kentin merkezinde iş bölgesi bulunur. Bunun etrafında bir geçiş halkası, daha sonra işçi sınıfının evlerinin oluşturduğu kemer ve daha sonra yüksek sınıfların yerleşim alanı olan apartman binalar ve son olarak da kente yerleşmiş kent çalışanlarının oturduğu banliyö sınırları vardır. Bu yerleşim halkalarına dağılmış olan nüfus arasında bir sosyal tabakalaşma modeli ortaya çıkmaktadır.

Chicago Okulu'nun bir üyesi olan Louis Wirth ise çevreden ziyade kültüre yönelmiştir. Wirth'ün klasikleşmiş çalışması olan "Urbanism as a Way of Life"da kentlerin sosyolojik tanımlamasına çok az yer vermiştir. Bu yaklaşımda birbirinden çok farklı bireylerin daha geniş, daha yoğun ve sürekli oturduğu bir yer olarak kentleri tanımlamıştır. Kentlerin heterojenliği, nüfus olarak sosyal büyüklüğü ve yoğunluğu Wirth'e göre sosyal tabakalaşmayı kişisel ilişkilerin ortadan kalkmasına ve sosyal coğrafik hareketliliği yaratır. Bu yaklaşımı içinde Wirth, kentlileşmeyi sadece kentin bir yaşam biçimi olarak değil, fakat çağdaş bir toplum olarak kabul etmektedir.

Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülke kentlerinde yoğun göçlerin kentsel yaşamda absorbe edilememesi yeni görüşlerin ortaya çıkmasında neden olmuştur. Türkiye'de yapılan araştırmalarda kentleşme ve kentlileşme ile gecekondular sorunları kentsel olanaklar ve kentsel mekan kullanımları açısından da yoğun biçimde irdelenmiştir. Herbert Gans gibi yazarlar da kentlerin beklenenin üzerinde göç akımına uğradıklarını, özellikle kentin absorbe edemediği göçmenlerin kentsel yaşamda düzensizliği yarattıklarını ileri sürmüşlerdir(18).

Gans, Williams ve Castells gibi yazarlar çalışmalarında kentin sosyal yapısını irdelerken, kent kültürüne ağırlık vermişlerdir. Onlara göre kentin sosyal yapısında anlamlılık kazanan değer ve normları kent yaşamının bir nedeni değildir, fakat etkisidir. Bir başka deyimle Louis Wirth'de anlaşılan, "kentsel yaşam biçimini" oluşturan endüstrileşme ve kapitalist gelişme görüşü, bu yazarlarda "kent kültürü" kentin yaşam biçiminden etkilenmektedir yaklaşımı ağırlık kazanmaktadır.

Grup ve Topluluk Çalışmaları

Kentleri bir laboratuvar olarak ele alan günümüz çalışmalarında kır-kentin sürekliliği fikri ön plandadır. Bu yaklaşımlarda nasıl ve nerede yaşandığı esas irdelenmektedir. 1929'da Sorokin ve Zimmermann'ın kent ve kır yaşam biçimi arasındaki temel farklılıkları belirleyen kesin tabloları bu tür yaklaşımlarda yönlendirici olmuştur. Klasik anlamda topluluk çalışmaları geleneği tamamen ortadan kalkmış olmasına rağmen, daha özelleşmiş kent çevresi alanlarında çalışanlar, tartışmalarda önemli bir konuma gelmişlerdir.

1960'ların ortalarından itibaren çevre ve topluluk çalışması gelenekleri giderek artan eleştirilere uğramıştır. Hızlı sosyal değişim ve çatışmayı açıklamakta yetersiz kalan kuramlar (işlevselcilik, yapısalcilik ve yapısal işlevselcilik) yeni modellerin ve kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Amerika'nın siyahları, Amerikan Rüyasının Harlem'i, getto çevrelerinde ortaya çıkan şiddet ve kızgınlık, kaba kuvvet ve ayaklanma ile kentsel yaşamın zorlanması çözüm için yeni yaklaşımların ve modellerin var olacağı düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Sosyolojinin kurucuları tarafından özel bir kent kuramının ortaya atılmaması, yeni sosyologları kendi kuramlarını

geliştirmeye yöneltmiştir. Genelde İngiltere'de yeni Weber geleneği, John Rex ve Robert Moore'un 1967'deki "Race, Community and Conflict" adlı kitabıyla gündeme gelmiştir. Birmingham'ın Sparkbrook bölgesinde bir kent içi çalışmaya dayanan bu kitap özellikle siyah grupların büyük kentlerin alacakaranlığına niçin sığındığını açıklamaya çalışır. Bu ayırımın sadece düşük gelirin ve ırk ayırımının sonucu olmadığı, fakat aynı zamanda işleyen kent konutlaşma pazarının kuralları ve düzenlemelerin sonucu olduğu tartışılır. Bu düzenlemeler ve kurallar Rex ve Moor'a göre kent toplumunda sınıfa bağlı konutlaşmayı ortaya çıkartmaktadır. Kentin belirli alanlarında homojenleşen konutlar, sosyal sınıflar arasındaki ayrılaşmaya neden olmaktadır. Bir konut sınıfının üyesi olmak kentsel toplum yapısında insanların oluşturduğu sosyal birliğin, ilgilerin, yaşam biçimin ve sosyal konumun belirlenmesinde birinci derecede önemli rol oynamaktadır.

Park ve Burgess gibi Rex ve Moore da giderek büyüyen kentlerde bütün sosyal sınıfları banliyölerde ideallerindeki evi bir çeşit sıçramayla elde etme uğraşında görmüşlerdir. Bu çalışmalar kentlerin çevre, topluluk ve piyasa etkileri yerine güç, sınıf ve çatışma terminolojisi içinde incelenmesine yöneltmiştir. Fakat aynı zamanda bu yaklaşımlar geniş düzeyde eleştiri çeşitliliğini de meydana getirmiştir.

Çoğu kez yazarlara göre iyi konutlar kent banliyölerinde yer almaktadır. Bir sosyal sınıf genellikle meslek dağılımları, eğitim olanakları, gelir ve prestijle belirlenirken, Rex ve Moore'un analizinde "konut sınıfı" bir grubun gerek özel gerekse resmi konutlaşma kuralları ve düzenlemelerinden yararlanabilme becerileri esasına dayanmaktadır.

1970'lerde ve 1980'lerin başında radikal yaklaşımlar kent analizinde, kentlerin hem iç hem de dünya sisteminin bir parçası olarak politik ekonominin, ekolojik ve toplumsal çalışmaların yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Yeni Weber'ciler ve yeni Marxistler arasındaki "günümüzün gerçek farklılığında" sadece Marxistler batı kentlerinde yaşanan krize kapitalizmin neden olduğunda ısrarlıdırlar.

1960'larda ortaya çıkan ve 1980'lerde gelişen bir yaklaşım da küresel bir sistem anlayışı içinde üçüncü dünyalarda gelişen kent çalışmalarına ağırlık verilmesi olmuştur. Kent sosyolojisi

içinde gelişme sosyolojisinde (The Sociology of Development) yer alan kuramlar ve kavramlar detaylı olarak içerik kazanmıştır. Bugünün kapitalizmini bir dünya sistemi olarak görme eğiliminde olan bazı yazarlar dünün kolonileri, bugünün üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan gelişmekte olan ülkeleri bu sistemin bir parçası olarak görmüşlerdir. Avrupa ekonomisinin merkez olarak kabul edildiği bu görüşte Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın ülke ve kentleri bu sistemin bütünleşmiş parçalarıdır. Amin'in vurguladığı gibi Avrupa ve Amerika ve bu ülke kentleri eşit olmayan değişim sistemi içinde fevkalade avantajlı konumdadır. Bu ilişki içinde çevre ülkelerin ve kentlerinin gelişimi tamamiyle merkez kentlere bağlı hale gelmiştir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülke kentleri gelişmiş endüstri toplumlarının, ekonomik istem ve gelişmelerine göre şekillenmektedir. Toplum ve konutlaşma problemlerinin kökeninde bu ilişkiler belirleyici olmaktadır görüşü hakimdir. Bu yaklaşımda kent çalışmalarının toplumlar arası ekonomik ve sosyal ilişkiler göz önüne alınarak irdelenmesi esası yer almaktadır.

SONUÇ

Günümüz kent sosyolojisinin koordinasyonunda ve bütünleşmesinde Manuel Castells ve Ray Pahl gibi araştırmacılar tarafından kurulan "The International Journal of Urban Regional Research" önemli rol oynamaktadır. Bugünün kentlerinin karşı karşıya kalmış olduğu sorunlar ve yeni politikaların geliştirilmesi için gerekli alternatifler araştırılmaktadır. Özellikle ulusal ve yerel ekonomilerde çalışan işgücünün cinsiyeti ve ekonominin yeni gereksinimlere göre oluşumu ele alınmaktadır. Aile ve toplum düzeyinde değişen ekonomik ve sosyal koşullar çerçevesinde kentsel iş yaratma kapasiteleri sorgulanmaktadır.

Gelişmekte olan ülke kentlerinde nüfus hareketleri, toplumsal örgütlenmeler ve informal (marjinal) ekonomi üzerinde çalışmalar yoğunlaşırken, GSMH'nin oluşumu, bölüşümü ve ulusal işbölümünün gelişimi ağırlıklı olarak incelemelere konu olmaktadır. Kentsel işsizlik ve hane halkının cinsiyet ve yaşa göre çalışma yaşamındaki etkinliği anahtar faktör olarak bu araştırmalarda kullanılmaktadır.

Kentleşme sürecinde "kültürel kimlik" hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke kentlerinde sorgulanan özel bir yaklaşım olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kentlerdeki kültürel kimlik araştırmalarında çoğu kez anahtar faktör olarak sosyal hareketlilik, ulusal ve yerel yönetim politikaları kullanılmakta; medya, mesleki ve politik birliklerin ilişkileri incelenmektedir.

Alan çalışmalarında bu yaklaşımlar test edilmeye ve yerel yönetimden kent planlamasına kadar tüm kent analizleri bir bütün içinde kendi içsel dinamiğinde irdelenmeye yönelmiştir. Aynı zamanda örgütlenemeyen informal ekonomiden kır sosyolojisine kadar yeni yaklaşımların test edilmesine gidilmiştir. Günümüzün kent çalışmalarının genişliğinde kent politikaları, kent planlaması, kentsel yerleşim alanları, kentsel konutlaşma, kent ekonomisi ve kent sosyal bilimlerinin varlığını görmekteyiz. Bu bilgiler kent sosyolojisinin zenginleşmesine neden olduğu gibi günümüz kentlerinde neler olduğunu ve nasıl olduğunu anlamada bir dünya görüşüne de uyarlanmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1) Martin Slattery; **Urban Sociology**, Causeway Press Ltd., England, 1985, s. 18.
- 2) Manuel Castells; "Theory and Ideology in Urban Sociology", C.G. Pickvance (ed.); **Urban Sociology: Critical Essays**, Tavickstock Publ., London, 1980 içinde s. 61.
- 3) Geniş Bilgi için Bkz: R.E. Park; **The City: Suggestions for the new Investigation of Human Behavior in the Urban Environment**, University of Chicago Press, 1967.
- 4) Louis Wirth; "Urbanism as Way of Life", **American Journal of Sociology**, Vol. 44, Temmuz 1938, s. 1-24.
- 5) L.F. Schnore; "On the Spatual Structure of Cities in the two Americas", P.M. Hauser ve L.F. Schnore (eds); **The Study of Urbanization**, Wiley Inc., New York, 1965, s. 347-399.
- 6) Lewis Mumford; **The City in History**, Harcourt, Brace and World, New York, 1961.
- 7) Gideon Sjoberg; **The Pre Industrial City**, Free Press, New York, 1960.
- 8) EUROSTAT; **Basic Statistics of the Community 1989**, Bruxelles, 1989, s. 117.
- 9) C. Levinson; **Capital, Inflation and the Multinationals**, Allen and Unwin Ltd., London, 1971.
- 10) M.W. Sahlins; **Culture and Practical Reason**, Chicago Univ. Press, Chicago, 1976.
- 11) John A. Agnew ve diğerleri (eds); **The City in Cultural Context**, Allen and Unwin, Winchester, 1984, s. 1-4.
- 12) İbid, s. 3.
- 13) Ülgen Oskay; **Sosyolojik Düşünce Tarihi**, E.Ü. Yayını, İzmir, 1990, s. 34.

- 14) Geniş Bilgi için Bkz: Birsen Gökçe; Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976 ve Ercan Tatlıdil; Kentleşme ve Gecekondu, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir, 1989.
- 15) Martin slattery; A.g.e., s. 19.
- 16) Önal Sayın; İnsan Faktörünün Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerdeki Yeri ve Önemi, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir, 1983, s. 38.
- 17) Martin Slattery; A.g.e., s. 21.
- 18) Herbert Gans; "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life", R.E. Pahl; The Rural-Urban Continuum, 1968 içinde.